

KİTABXANALARIN İQLİM FƏALİYYƏTİ

Bizi əhatə edən ətraf mühit — təbiət adlanır. Biz Təbiətin bəxş etdiyi sərvətlərdən ağılla və düşünülmüş şəkildə, eyni zamanda qayğıkeşliklə istifadə etsək onlar tükenməz olaraq qalar. İnsan təbiəti qoruyaraq öz heyatını, gələcək nəsillərin və Yer planetinin davamlılığını təmin etmiş olar. Məşhur Avstriya yazıçısı Frans Kafkanın da dediyi kimi: «Hər nəsil özündən sonra yer üzünə, gələcək nəsillərə yaşamaq üçün bundan daha pis imkanlar qoymamalıdır».

Dünyada təbii resursların azalması səbəbindən artan ekoloji təhlükələr və ekoloji davamlılıq sahəsində görülən tədbirlər kitabxanalar da dəyişməyə məcbur etmişdir. Hər yaşda hər kəsin ömür boyu oxumaq və öyrənmək üçün istifadə etdiyi kitabxanaların vəzifəsi yalnız bilik təklif etmək deyil, həm də ətraf mühitə qarşı həssaslığı təbliğ etmək və bu qaydaları özündə təbliğ edərək nümunə göstərməkdir. Kitabxanalar insanların zamanının böyük bir qismini qapalı məkan olaraq keçirdiyi yer kimi düşünsək məsələnin nə qədər ciddi olduğunu ortaya çıxar. Kitabxanalar bu problemlərin həlli istiqamətində ekoloji savadlılıq nümayiş etdirməli, müəyyən olunmuş tələblərə uyğun fəaliyyətə və binaya sahib olmalıdır.

Dünyada enerjinin tükenməsi və iqlim dəyişikliyi kimi ekoloji problemlər kitabxanaların öz cəmiyyətlərinə təqdim edəcəyi informasiya resurslarının və proqramların növünə də təsir edir. Bu gün dünyanın hər yerində kitabxanalar yaşıl və davamlı olmaq hərəkətinə qoşularaq ekoloji savadlılıq nümayiş etdirir. Yaşıl kitabxanalar — kitabxanaların yaşllaşdırılması və onların ətraf mühitə mənfəi təsirlərini azaldılması ilə məşğul olan kitabxanaçılar, kitabxanalar, şəhərlər, qəsəbələr, kollec və universitet şəhərciklərindən ibarət Yaşıl Kitabxana Hərəkətinə yaradan bir dönüş nöqtəsidir. Hazırda «Yaşıl» və «davamlı» terminləri tez-tez istifadə olunur və onları bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Oksford İngilis dili lüğətində (1989) «yaşıl» termini «ekologiyaya aid olan və ya onu dəstəkləyən» kimi müəyyən edilmişdir. Yaşıl olmaq davamlılığın bir elementidir. Yaşıl olmaq və davamlı olmaq bəzən eyni mənada işlənsə də, fərqli anlayışlardır. Yaşıl olmaq ekoloji cəhətdən təmiz və ekoloji cəhətdən məsuliyyətli təcrübə və həyat tərzini qəbul etmək və onlara əməl etmək deməkdir.

Yaşıl kitabxana davamlılığı təşviq edən, ekoloji cəhətdən təmiz və daha az karbon izi yaradan şəkildə fəaliyyət göstərən bir mədəniyyət ojağdır. Kitabxanaların ətraf mühitə mənfəi təsirlərini azaltmaq məqsədi daşıyan Yaşıl Kitabxana Hərəkəti 1990-cı illərin əvvəllərində başlamışdır. Ekoloji davamlı olaraq bilinən yaşıl kitabxanalar, ətraf mühitə uyğun və enerji qənaətli binalara sahib kitabxanalar hesab olunur. Yaşıl/davamlı olmaq ekoloji cəhətdən təmiz və məsuliyyətli təcrübə və həyat tərzini qəbul və onlara əməl etmək deməkdir.

Yaşıl/davamlı kitabxana nədir sualına Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları və İnstitutları Federasiyasının (IFLA) 2022-ci il yanvar tarixli sənədində aşağıdakı kimi cavab verilir: «Yaşıl və davamlı kitabxana ekoloji, iqtisadi və sosial davamlılığa nəzərən alan bir kitabxanadır. Yaşıl və davamlı kitabxanalar istənilən ölçüdə ola bilər, lakin aşağıdakıları əhatə edən aydın davamlılıq gündəliyinə malik olmalıdır.

1. Yaşıl binalar və avadanlıqlar: bina və avadanlıqların emissiyaları və ya karbon izi aktiv şəkildə azaldılır.

2. Yaşıl ofis prinsipləri: emeliyyat rejimi və proseslər ekoloji cəhətdən davamlı olmalıdır.

3. Davamlı iqtisadiyyat: istehlak məhdudlaşdırılır, dairəvi və paylaşılan iqtisadiyyat proqramları hazırlanır və bu proqramlar cəmiyyət üçün ölçətilir. Davamlı kitabxana xidmətləri: müvafiq və aktual məlumatlar istifadəçilər üçün asanlıqla ölçətilir.

4. Ümumi səhərlər, nəqliyyat vasitələri və ətraf mühitə dair təlimlər təmin edilməli və əməliyyatlar səmərəli aparılmalıdır. Kitabxanada müsbət karbon ə izi mövcud olmalıdır.

5. Sosial davamlılıq: yaxşı təhsil, savadlılıq, ictimaiyyətin iştirakı, mədəniyyətlərəsi müxtəliflik, sosial inklüzivlik və ümumi iştirak nəzərə alınır. Kitabxana bərabərsizliyi azaltmaq üçün fəal işləyir.

6. Ekoloji biznes/idarəetmə: ətraf mühitlə bağlı məqsədlər ölçətilir — xüsusi, ölçülə bilən, əldə edilə bilən, realist və zamana uyğundur.

7. Kitabxana ətraf mühitə mənfəi təsirlərini azaltmaq üçün çalışır. Kitabxananın ekoloji siyasətinin həyata keçirilməsi və ekoloji tədqiqatların nəticələri daha geniş auditoriyaya çatdırılır.

Yaşıl kitabxanalar uzun müddət yaşıl binaları olan kitabxanalar kimi qəbul edilmişdir. Yaşıl kitabxana hərəkəti çərçivəsində kitabxananın yaşllaşdırılması istiqamətində görülən fəaliyyətlərdən biri məhz kitabxana binasının təbiətlə uyğunlaşdırılması olmuşdur. Lakin yaşıl kitabxana anlayışı sadəcə bir bina deyil. Əslində, müvafiq ədəbiyyat araşdırılığında yaşıl kitabxana anlayışı binadan xaric müxtəlif fəaliyyətlərdə əksini tapan bir anlayış olaraq qarşıya çıxır. Yaşıl kitabxanalar ətraf mühitin davamlılığına və insan sağlamlığına töhfə vermək üçün təbiətə uyğun, daha az kimyəvi tərkibli, elektrik enerjisi və suyun istifadəsində pula qənaət edən xüsusi strukturlardır. Yaşıl kitabxana dizaynına maraq 2007-ci ildə Çıkaqoda keçirilən «Going Green» seminarından sonra artmağa başlamışdır. Bu tədbirdə memarlar, inşaatçılar və kitabxanaçılar yaşıl kitabxana binaları ilə bağlı ən son nailiyyətləri və həll təkliflərini bölüşmüşlər.

Yaşıl kitabxanalar ətraf mühitin davamlılığına və insan sağlamlığına töhfə vermək üçün təbiətə uyğun, daha az kimyəvi tərkibli, elektrik enerjisi və suyun istifadəsində pula qənaət edən xüsusi strukturlardır.

Ekoloji davamlılığın memarlıqdakı əksi olan yaşıl kitabxana binaları təşkililə baxımından altı kateqoriyaya bölünür:

1. Davamlı mühit — ölçətilən məkan;
2. Su dövrəni və qənaət;
3. Yaşıl dam tikintisi;
4. Enerji istifadəsi və artımı;
5. İstifadə olunan materialların məhsulları;
6. Kimyəvi maddələrdən istifadə;
7. Keyfiyyətli hava.

Bəs davamlı/yaşıl bina tikmək ənənəvi binadan daha bahadırımı? Bu suala mütəxəssislərin verdiyi cavaba görə 8-10 il əvvəl yaşıl tikinti daha bahalı olardı, amma bu gün yox. Sənəyə elə bir nöqtəyə gəlmişdir ki, bir qərar olaraq davamlı/yaşıl bina tikmək heqiqətən daha yaxşı seçimdir.

Yaşıl Kitabxana Proqramları kitabxanaların Yer planetinin və insanların sağlamlığı üçün edəcəyi sadə yaşıl addım, zərərli kimyəvi təmizləyicilərdən istifadəni dayandırmaq və ekoloji saf təmiz məhsullara keçməkdir.

Dünyada köhnəmiş və mürrəkəb çapı nəşrlərə tələbat son illərdə azalsada da, kitabxanaların təbii resursların əhəmiyyətli istehlakçısı olması faktı qüvvədə qalır. Akademik kitabxanalar haqqında yazan mütəxəssislər kitabxana kolleksiyalarının daimi artımını onların davamlılığı üçün təhlükə kimi qəbul edirlər. Onlar akademik kitabxanaları kağız, su, elektrik enerjisi və mürəkkəbin əhəmiyyətli istehlakçıları kimi müəyyən edir və iddia edirlər ki, kitabxanaların onların ətraf mühitə təsirlərini nəzərə almasalar, onların fondlara açıq çıxışın təmin edilməsində rolu təhlükə altına düşə bilər. ABS-İ alim Efraym «Kitabxanaların yaşllaşdırılması» (Eprahim, 2003) adlı məqaləsində yaşıl kitabxana nəzəriyyəsi haqqında danışarkən yaşıl təmizlik, yaşıl istifadə və kitabxanalarda yaşıl saxlama elementlərinə toxunur. Efraym (2003) çap materiallarının təmin edilməsi, mühafizəsi və məhv edilməsi/çəşidlənməsi prosesində ətraf mühitə dəyən ziyanı diqqət yetirir və qeyd edir ki, resursların elektron daşıyıcılara ötürülməsi gələcək üçün açılma və ekoloji cəhətdən təmiz bir yanaşma olacaqdır. Lakin elektron resursların çap mənbələrindən ekoloji cəhətdən daha təmiz olduğunu ifadə edən Efraym elektron resursların ətraf mühitə vurduğu zərəri nəzərə almır. Müasir dövrdə dünyada çap və elektron resursların ətraf mühitə təsiri və hansının ekoloji cəhətdən daha təmiz olduğuna dair ziddiyyətli fikirlər çoxdur. Alimlər informasiyaya çıxış sistemlərinin gündəlik həyatın bir hissəsi olduğunu və buna uyğun olaraq informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının keçmişə nisbətən daha intensiv istifadə edildiyini və texnologiyaların yaratdığı istixana qazı emissiyalarının daha çox olduğunu irəli sürürlər.

Beynəlxalq miqyasda kitabxanaların və onların ana qurumlarının tullantı və enerji istifadəsini azaltmaq və hələ də rahat və əlçatan mühitlər təmin etmək üçün xeyli səy göstərdiyinə dair çoxsaylı nümunələr mövcuddur. Avstraliya və Yeni Zelandiyada akademik kitabxanalar üzərində aparılan araşdırmalar göstərir ki, elektron kitabların artması və çap kitablarının azalması istixana qazı emissiyalarını və universitetin karbon izini azaldır. Bununla belə, kağızdan istifadə problem olaraq qalmamışdır.

Son onillikdə kitabxanalarda ekoloji davamlılığa dair tədqiqatlar göstərir ki, ekoloji təhsil müxtəlif növ kitabxanalar üçün mühüm vəziyyəti kimi qəbul edilir. 2014-cü ildə aparılan bir araşdırmada Şimali Amerika kitabxanaların davamlılıqla bağlı fəaliyyət və təşəbbüslərdə iştirakına dair aparılan sorğu araşdırılıb. Tədqiqat nəticəsində məlum olub ki, kitabxanaların 26%-i minimum, 49%-i bir qədər çox bu işlə məşğul olub, 22%-i orta dərəcədə məşğul olub və yalnız 3%-i yüksək səviyyədə məşğul olub.

Kitabxanalarda davamlı fəaliyyət ekoloji maarifləndirmə məqsədi ilə «yaşıl müəllimlər» ekoloji maarifləndirmə, təbii mühit haqqında bilikləri yaymaq, həssaslığı inkişaf etdirmək və ətraf mühitə qarşı münasibət və davranışları təşviq etməkdir. Bu mənada kitabxanaların yaşıl/davamlı fəaliyyətə dair yanaşmaları müxtəlifdir. Məsələn, Kalqarı İctimai Kitabxanası «Eko-Fəaliyyət Planı», ekoloji təhsilə yönəlmiş və «ətraf mühit obyektiyindən» istifadə etməklə ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fəaliyyət planı hazırlamaq üçün bir komanda formalaşdırmışdır. Onlar müəyyən etmişlər ki, kitabxanada sürətli çıxarma etmək olar ki, yarıya qədər azalsada da, onlar hələ də hər il 1.000.000-dan çox kağız alırlar (Yale Universiteti, 2021). Eynilə, Denver Xalq Kitabxanası Denverdəki təhsilə əlaqəli digər qruplarla əməkdaşlıq vasitəsilə ictimaiyyəti davamlı həyat haqqında maarifləndirməyə böyük maraq göstərir. Yale Universitetin tələbələri və işçiləri üçün kağızdan ağılla istifadə etmək məqsədilə bələdçi hazırlamışdır və s.

Bu gün dünyada kitabxana mütəxəssisləri yaşıl informasiya savadlılığının və informasiya savadlılığının yaşllaşdırılmasına Yaşıl Kitabxana Hərəkətinin mühüm komponentini təşkil etdiyini və daha yaşıl icmanın yaradılmasına müxtəlif yollarla töhfə verə biləcəyini müzakirə edirlər.

2024-cü il Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi Konfransı və ya daha çox COP 29 kimi tanınan BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası Tərəflərinin Konfransı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə 29-cu konfransının Azərbaycanca keçirilməsi bu sahədə ölkəmizdə aparılan uğurlu siyasətin nəticəsidir. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasında 2024-cü ilin Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə «Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili» elan edilməsi çərçivəsində ölkəmizdə aparılan islahatlar, həyata keçirilən tədbirlər bir-birini tamamlayır. Ölkəmizdə zəngin biotəbii-təbii qorunması üçün tədbirlər həyata keçirilərkəndir. Bundan əlavə Azərbaycan emissiyalarını azaldılması və davamlı inkişafı üçün xüsusi hədəfləri özündə əks etdirən milli iqlim fəaliyyət planları hazırlanıb. Bu planlar beynəlxalq müqavilələrlə uyğundur və ölkənin iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə sadıqlığını nümayiş etdirir. Azərbaycan Respublikasında 2024-cü ilin «Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili» elan edilməsi ilə əlaqədar görülən tədbirlər kitabxanaların da qarşısında müəyyən tələblər qoyur. Ölkəmizdə dünya kitabxanalarında ekoloji davamlılıq və yaşıl olmaq hərəkəti ilə əlaqədar, yaşıl kitabxana, kitabxanalarda ekoloji savadlılıq və s. kimi mövzulara maarifləndirmə məqsədilə bir sıra tədbirlərin təşkilinə ehtiyac duyulmaqdadır. Kitabxana binalarına yaşıl/davamlı yanaşma hava və işıqlandırma keyfiyyəti, həmçinin binanın fiziki xüsusiyyətləri və sistemləri kimi amilləri nəzərə alaraq bina sakinlərinin sağlamlığının və rahatlığının qorunması kritik əhəmiyyətli hesab edilir.

Səyyarə MƏMMƏDOVA,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanası.